

Marlena Siwica

Metoda matrycy strategicznej

Historia i Polityka nr 8 (15), 113-140

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Metoda matrycy strategicznej

Metoda matrycy strategicznej, to rosyjska metoda graficznego przedstawiania potęgi państwa, która została oparta na dziewięciu stałych wskaźnikach, dla których podano skale porównawcze. W niniejszym artykule zostaną przedstawione: budowa matrycy strategicznej, opis poszczególnych jej elementów oraz walory jej stosowania.

Sami autorzy modelu podkreślają jej uniwersalny charakter, który pozwala przedstawiać poziom rozwoju państw w różne okresy historyczne. Matryca ma służyć określeniu obecnego i przyszłego statusu państw według ogólnego wskaźnika mocy. Dokonuje się to poprzez badanie elementów teorii logiki, teorii grafów i metody scenariuszy. Taka metodologia zapewnia narzędzia dla badań nad historią państw, jak i dla sporządzenia prognozy ich rozwoju.

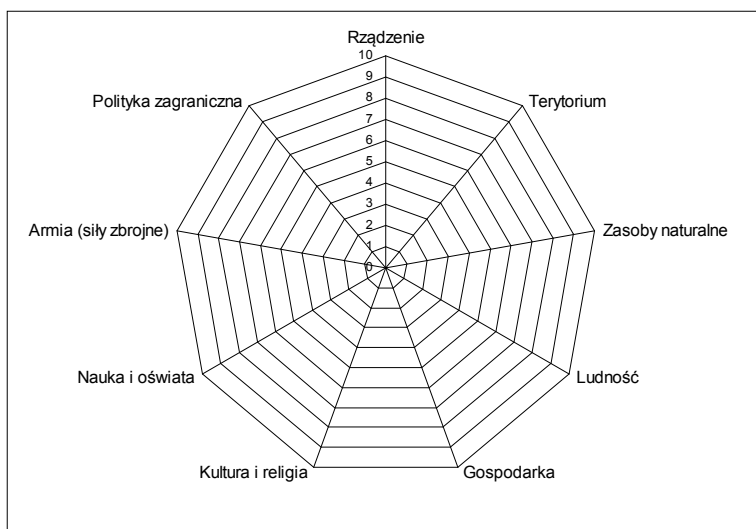
Metoda ta zasługuje na uwagę, gdyż jej autorzy dokonali wyboru stałych wskaźników, służących określeniu integralnej (syntetycznej) mocy państw bez względu na okres historyczny. Dodatkowo, matryca strategiczna przedstawiona graficznie za pomocą enneagramu pozwala na określenie profilu potęgi danego państwa, a także na porównanie potęgi państwa X z potęgą państwa Y.

Budowa matrycy strategicznej

Model matrycy strategicznej jest rozwinięciem wieloczynnikowej analizy i społecznej dynamiki. Matryca strategiczna to metoda służąca do badania

państw. Kluczowy wkład w opracowanie tego modelu wnieśli: N. Kondratiev, P. Sorokin, I. Prigogine. Badania nad potęgą państw, z wykorzystaniem tej metody prowadzą następujące rosyjskie ośrodki: Międzynarodowa Liga Zarządzania Strategicznego (MSLU), Instytut Strategii Gospodarczych (INES) i Międzynarodowa Akademia Badań nad Przyszłością (MAIB)¹.

Wykres 1. Matryca strategiczna

Źródło: B. N. Kuzyk, D. I. Ageev, Dobrocieiev O.W., B.W. Kurojedov, B. A. Miasoiedov, *Rossija w prostranstwie i wremieni*, Institut Ekonomicznych Strategij, Moskwa 2004, s. 18.

Matryca strategiczna przedstawiana jest za pomocą enneagramu, czyli okręgu z wpisanym w niego dziesięciokątem, który wykorzystywany jest w wielu naukach, m.in. do opisu ludzkich osobowości. Powstało wiele publikacji z tego zakresu, a sam enneagram stał się narzędziem badania osobowości używanym również w wielkich korporacjach. Opracowany przez Uniwersytet Stanforda system jest używany w takich firmach jak: Motorola, Marriott, Silicon Graphics czy Poczta Stanów Zjednoczonych². Używany jest on również jako metoda do tworzenia ratingów, czego znakomitym przykładem może być rating Instytutu Ekonomicznych Strategii i czasopisma „Eko-

¹ A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, *Główny rating 50 wiodących stron świata*, Moskwa 2007, s. 4 i n.

² *Opis enneagramu*, <http://www.enneagram.pl/> [odczyt z dn. 30.07.2011].

nomiczne strategie”, opublikowanego w 2000 roku³. Stosowany jest także w planowaniu strategicznym przede wszystkim do oceny możliwości, pozycji, a także tendencji rozwojowych danego państwa w różnych okresach, jak i dla bardziej obrazowego przedstawienia charakteru strategii⁴. Enneagram został wykorzystany także przez rosyjskich uczonych do graficznego przedstawienia metody matrycy strategicznej. Graficzna prezentacja wieloczynnikowego modelu pozwala wykazać strategiczne kierunki transformacji państwa w danym przedziale czasu.

Autorzy matrycy strategicznej (wykres 1) dokonali wyboru dziewięciu czynników, które uznali za najbardziej reprezentatywne i najczęściej powtarzające się na przestrzeni wieków. Czynniki wpływające na system jakim jest państwo są powiązane w duże grupy, które są przedstawione w matrycy strategicznej w postaci jednego czynnika, który wyraża wspólny wpływ na rozwój systemu wszystkich zmiennych danej grupy. Przeprowadzona skrupulatna analiza współzależności i interakcji wszystkich możliwych, wymienionych przez badaczy czynników dała podstawy wyboru dziewięciu z nich, najbardziej znaczących dla dynamiki rozwoju państwa. Wśród nich znalazły się: sposób rządzenia (zarządzania), terytorium, zasoby naturalne, ludność, gospodarka, kultura i religia, nauka i oświata, armia (siły zbrojne) oraz polityka zagraniczna (środowisko geopolityczne⁵). Czynniki te są definiowane na podstawie dostępnych danych statystycznych, oceniane są za pomocą specjalnie zaprojektowanych wag kryterialnych, i na podstawie ocen ekspertów.

Enneagram matrycy strategicznej jest zatem graficznym przedstawieniem potencjalnej i kinetycznej energii, różnych czynników zabezpieczających potencjał rozwojowy (terytorium, zasoby naturalne, ludność, kultura i religia) i jego realizację (gospodarka, nauka, armia i polityka zagraniczna). Parametr „rządzenie” rozpatrywany jest jako czynnik syntetyzujący pozostałe elementy, dlatego występuje osobno.

W wyniku połączenia ze sobą dziewięciu parametrów powstaje dziewięciokąt, który po uwzględnieniu uzyskanej liczby punktów (od 1 do 10) — wyraża graficznie energię potencjalną i kinetyczną, pokazując stan systemu państwowego. Powiększenie albo pomniejszenie objętości profilu matrycy jest oznaką określonego kierunku wektora ewolucji — system albo umacnia się

³ *Metodologia ratingow*, www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2002_04/metodology.pdf [odczyt z dn. 28.08.2011].

⁴ J. M. Baturin, O. W. Dobroczieva, *Istorija kak czistnyj sluczaj fizyki*, Moskwa 1994.

⁵ Autorzy matrycy strategicznej podkreślają spojrzenie geopolityczne na politykę zagraniczną państwa i geopolityczny ciężar jednostki politycznej.

i rozbudowuje, albo ciąży w kierunku degradacji a nawet rozpadu. Wykorzystanie wieloczynnikowego modelu pozwala zatem stwierdzić o stabilności państwa. Nadmierny rozwój niektórych czynników przy jednoczesnym niedorozwoju innych stwarza ryzyko destabilizacji systemu. Idealny model zrównoważonego rozwoju państwa to wielokąt, wpisany w okrąg, z równomiernie i w miarę możliwości jak najbardziej rozwiniętymi czynnikami jego mocy.

Autorzy matrycy strategicznej proponują czterostopniową skalę, służącą ocenie wskaźników. Można uzyskać punkty od 1 do 10 — w zależności od znaczenia. Umowne przedziały punktowe dały możliwość pozycjonowania państw w obrębie poszczególnych grup (tabela 1). Dla wszystkich dziewięciu parametrów są one takie same:

Tabela 1. Wartościowanie wskaźników w obrębie grupy państw o takim samym statusie

Status państwa	Niżej średniego	Średni	Wyżej średniego
Supermocarstwo	8	9	10
Wielkie mocarstwo	5	6	7
Mocarstwo regionalne	2	3	4
Małe państwo	1		

Źródło: A. Ageev, B. N. Kuz'k, O.W. Dobroczejev, B. W. Kurojedov, B. A. Miasojedov, *Rossija w prostranstwie i wremieni*, Institut Ekonomiceskich Strategij, Moskwa 2004, s. 20.

Oprócz tych dziewięciu podstawowych czynników w metodologii wykorzystuje się zintegrowany wskaźnik mocy IPM (*integral power indicator* — *IPI*), który pozwala na uogólnienia wartości uzyskanych dla dziewięciu czynników mocy państwa. Geopolityczny „ciężar” właściwy państwu określany jest jako średnia ocen dziewięciu zmiennych państwa, który jest zależny zarówno od uwarunkowań wewnętrznych (jego statusu), jak i od stanu środowiska zewnętrznego (jego otoczenia). Dynamikę zmian statusu geopolitycznego określa się za pomocą sumarycznego wskaźnika mocy państwa w dwóch znaczeniach: jako sumaryczny wskaźnik mocy państwa przed wydarzeniem historycznym (R1) i jako sumaryczny wskaźnik mocy państwa po wydarzeniu historycznym (R2).

Aby właściwie ocenić otoczenie geopolityczne państwa stosuje się wskaźniki:

S_i — status kraju i ;

K_i — konfliktowość stosunków państwa i oraz państwa badanego.

Konfliktowość (K_i) oceniana jest także w punktach w zależności od charakteru stosunków, i tak: sojusznicy (4), partnerzy (2), neutralni (0), konkurenci (-2), przeciwnicy (-4). Wartości: statusu kraju i konfliktowości stosunków państwa z otoczeniem pozwalają ocenić środowisko geopolityczne państwa przez współzależność „sojusznicy — przeciwnicy”.

$\sum_{(1)i=1,n} S_i * K_i$ — znaczenie relacji „sojusznicy/przeciwnicy” przed wydarzeniem historycznym;

$\sum_{(2)i=1,n} S_i * K_i$ — znaczenie relacji „sojusznicy/przeciwnicy” po wydarzeniu historycznym.

Relacja „sojusznicy/przeciwnicy” — wywiera istotny wpływ na geopolityczny status państwa, ale jest i pochodną tego statusu, dlatego wypracowano taką formułę do wyliczenia globalnego potencjału geopolitycznego państwa (tu: Rosji — Ru):

$$R_u = R_2 + \frac{R_2 * (\sum_{(2)i=1,n} S_i * K_i - \sum_{(1)i=1,n} S_i * K_i)}{R_1 * 100}$$

W formułowaniu znaczenia globalnego potencjału geopolitycznego priorytetowo traktuje się sumaryczny wskaźnik mocy państwa jako bardziej stabilny. Porównanie mocy państw przy pomocy sumarycznego wskaźnika daje nam odpowiedź na pytanie o zajmowaną pozycję poszczególnych państw w międzynarodowym układzie sił.

Wskaźniki matrycy strategicznej

Każdy z dziewięciu głównych czynników, formułowany jest z systemu parametrów. Przy tym, wartości czynników (terytorium, ludność, w dużej mierze gospodarka) ustala się na podstawie istniejących danych statystycznych zgodnie z ustalonymi skalami kryteriów. Wartości innych czynników obliczane były na podstawie szacunków ekspertów.

W obliczeniach założono, że ocena wysoka odpowiada czynnikowi rozwoju na poziomie supermocarstwa, powyżej średniej — na poziomie wielkiego państwa, średnia — regionalnego państwa i poniżej średniej — małego państwa.

Tabela 2. Charakterystyka podstawowych czynników matrycy strategicznej

Lp.	Czynnik	Parametry cząstkowe
1.	Rządzenie	odporność, adaptacja, umiejętność bycia liderem, zaufanie publiczne, efektywność
2.	Terytorium	łączna powierzchnia, rozciągłość geograficzna, długość granicy lądowej i morskiej, „efektywność powierzchni” terytorium (z uwzględnieniem warunków klimatycznych i topograficznych)
3.	Zasoby naturalne	dostępność zasobów mineralnych, stan zasobów ziemi, dostępność wody, stopień przyjazności warunków klimatycznych dla działalności człowieka, podatność terytorium na występowanie katastrof naturalnych, rozwój infrastruktury wykorzystywanej do produkcji energii odnawialnej i tworzenie krajobrazów
4.	Ludność	liczba ludności, stan zdrowia publicznego, wiekowo — płciowa struktura ludności, stopień urbanizacji społeczeństwa
5.	Gospodarka	PKB (według parytetu siły nabywczej), udział państwa w gospodarce światowej, PKB <i>per capita</i> , saldo handlu zagranicznego, stabilność waluty krajowej, charakterystyka głównych partnerów handlowych państwa, struktura eksportu i importu
6.	Kultura i religia	wkład państwa w kulturę światową, liczba zabytków i centrów religijnych o znaczeniu światowym i regionalnym na terytorium, w jakim stopniu krajowe ośrodki religijne wpływają na religię w perspektywie globalnej, stopień harmonizacji międzywyznaniowych stosunków
7.	Nauka i edukacja	poziom rozwoju najnowocześniejszych technologii, <i>know-how</i> , kompleksowość rozwoju naukowego / technicznego państwa, stopień rozwoju technologii informacyjnych, zgodność krajowych standardów kształcenia ze światowymi, odsetek analfabetyzmu, obowiązek kształcenia na poziomie szkół średnich, liczba kształcących się w szkołach wyższych na 1000 osób społeczeństwa kraju
8.	Armia (siły zbrojne)	liczebność i stopień rozwoju strategicznych sił jądrowych, morskich, lądowych i powietrznych sił zbrojnych, poziom rozwoju sił ogólnego przeznaczenia, rozwój systemów dowodzenia i łączności, ilość sprzętu i stopień rozwoju systemów broni precyzyjnego rażenia
9.	Polityka zagraniczna	Pozycja międzynarodowa państwa, zgodność z interesami narodowymi, role międzynarodowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Ageev, B. W. Huroedov, O. W. Sandarov, *Metodologija strategičeskoj matrycy*, INES, Moskwa 2004.

Rządzenie

Czynnik „rządzenie” jest uznawany za kluczowy wskaźnik modelu matrycy strategicznej. Zapewnia on harmonizację różnych elementów i sił w kraju. Właśnie z rządzeniem związana jest odpowiedzialność rządzących za wybór i realizację strategicznej linii rozwoju państwa. Rządzenie to ogólna funkcja systemu społecznego, który zapewnia zachowanie jego określonej struktury, utrzymanie lub celową zmianę w strukturze działalności, realizację programów rozwojowych. W rozważaniach rosyjskich autorów rządzenie polega na regulacji stosunków społecznych w państwie i ich relacji ze światem zewnętrznym. Taka regulacja przejawia się w sposób publiczny przez władzę/rząd państwa. Autorzy modelu nie tyle jednak oceniali określone formy rządu (absolutyzm, totalitaryzm, demokracja), co adekwatność administracji publicznej do zadań (wyzwań), przed którymi obiektywnie stoi kraj, w danym okresie historycznym.

Jakość rządzenia jest jedną z najbardziej dynamicznie zmieniających się cech systemu społecznego, co w dużej mierze wynika z uzależnienia tego czynnika od faktora ludzkiego. Jedną z podstawowych funkcji „rządzenia” jest to, że łączy ona wszystkie inne elementy rozwoju państwa i jest w stanie wywołać w nich gwałtowne zmiany. Wskaźnik „rządzenie” w matrycy strategicznej pełni kluczową rolę mobilizacji zasobów służących zapewnieniu przetrwania i rozwoju państwa. Realizacja tego zadania wymaga efektywnej strategii i aktywizacji czynników, zapewniających rozwój: gospodarki, nauki i oświaty oraz polityki zagranicznej⁶. Czynnikiem ten zabezpiecza ponadto zachowanie struktur społecznego systemu, utrzymanie reżimu działalności, realizację programów i celów.

Funkcją rządzących jest właściwe przewidywanie stosunków sił i potencjałów, podejmowanie uzasadnionych decyzji, dokonywanie wyboru odpowiednich kryteriów i systemów kontroli wykonywanych zadań. Należy także zaznaczyć, że samo dysponowanie atrybutami władzy nie powoduje automatycznie rządzenia. Rządzący powinien dysponować odpowiednią wiedzą i świadomością działania (rządzenia), właściwą percepcją wydarzeń oraz siłą woli. Poza możliwościami rządzenia (zarządzania) musi także być wykazywana wola wykorzystania tych możliwości⁷.

Czynnik „rządzenie” charakteryzowany jest przez następujące parametry:

⁶ A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, op. cit., s. 7.

⁷ W. G. Liedjaiev, *Włast: konceptualnyj analiz*, Moskwa 2000, s. 212–238.

- Odporność i stabilność. Szerokość społecznej bazy wsparcia systemu rządzenia i zdolność systemu do działania w sytuacjach kryzysowych i awaryjnych, w celu przezwyciężenia destrukcyjnych, kryzysowych sytuacji zewnętrznych i wewnętrznych. System rządzenia jest skuteczny, gdy stabilność zbudowana jest na szerokim konsensusie społecznym w wyborze celów, środków i sposobów modernizacji społeczeństwa, adekwatnych do zmieniających się warunków zewnętrznych i wewnętrznych państwa. Warunkiem koniecznym do przywództwa jest zaufanie ludzi do administracji publicznej.
- Adaptacja — szybkość reagowania i przystosowywania się do nowych celów w szybko zmieniających się warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Nadmierny system rządzenia może hamować zdolności adaptacyjne systemu, gdyż nadmierny konserwatyzm utrudnia niezbędne zmiany systemu rządzenia, co czyni go odpornym na rosnące potrzeby wewnętrzne i zewnętrzne. Niebezpieczeństwem takiego zrogowacenia może być odpowiedź — społeczeństwa i elit na utratę zdolności adaptacyjnych w postaci rewolucji.
- Zdolność do przywództwa — rozumiana także jako aktywne uczestnictwo w formowaniu społecznych potrzeb oraz aktywne uczestnictwo w kształtowaniu potrzeb społecznych, oznacza ona bezpośredni wpływ na społeczny rozwój, mając na celu solidarność społeczeństwa i jego rozwój.
- Efektywność wykształconych elit — możliwości systemu władzy do przygotowywania nie tylko kadry rządzącej, ale także elit społeczeństwa poprzez naukę i kulturę, które biorą aktywny udział w formułowaniu obywatelskich oczekiwań, a także w wypracowywaniu ważnych rządowych decyzji. Ta warstwa rządzących odpowiada za zapewnienie właściwej równowagi, stabilności i elastyczności systemu rządzenia. Skuteczne kształcenie elit musi zapewnić dopływ najbardziej utalentowanych jednostek ze społeczeństwa. Do skutecznego kształcenia elit potrzebne są mechanizmy, które zapobiegają przekształceniu się warstwy rządzącej w środowisko hermetycznie zamknięte, które kierowane by były zgodnie z korporacyjnymi interesami, a nie interesami społeczeństwa.
- Konsekwencja w osiągnięciu postawionych celów, która w rzeczywistości jest oceną skuteczności⁸.

⁸ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W. Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, *Rossija w prostranstwie i wremieni*, Moskwa 2004, s. 11 i n.

Interpretację ocen realizacji funkcji „rządzenie”, zgodnie z przyjętą przez autorów matrycy strategicznej skalą, przeprowadza tabela 3.

Tabela 3. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „rządzenie”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Jakość rządzenia wysoka, władza zabezpiecza warunki stałego, harmonijnego rozwoju państwa. Stopień zależności od zewnątrz niewielki.
Wielkie mocarstwo	5–7	Jakość rządzenia wysoka, jednakże zależność od wydarzeń zewnętrznych wyższa niż na poziomie supermocarstwa. Poziom rozwoju państwa zadowalający, ale nie idealny.
Mocarstwo regionalne	2–4	Schemat rządzenia państwem ma chwiejny charakter, a zależność od zewnętrznych wydarzeń jest znaczna.
Małe państwo	1	Wysoka zależność decyzji władzy od zewnątrz.

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, *Globalny ranking integralnej moszki 100 wiodących stron mira*, MAIB, MLSU, INES, Moskwa 2008, s. 11.

Uwzględniając wszystkie warunki, które stawiane są przed rządzącymi i cechy samego procesu rządzenia — o państwowym rządzeniu można mówić jako o regulowaniu społecznych stosunków wewnątrz państwa i związków ze światem zewnętrznym⁹. Im silniejsza pozycja państwa i wyższy status państwa tym jakość rządzenia jest wyższa, a zależność od zewnątrz mniejsza.

Terytorium

Określenie znaczenia parametru „terytorium” może być rozpatrywane z perspektywy danego okresu historycznego — dla terminologii dotyczącej podziału państw ze względu na status w różnych epokach historycznych przypisuje się inne kryteria. Państwo potężne we wcześniejszych okresach historycznych nie jest powiedziane, że byłoby takim współcześnie.

⁹ Ibidem, s. 21.

Należy jednak zauważyć, że termin „supermocarstwo” zawsze był zarezerwowany dla bardzo wąskiej grupy państw. Choć termin ten pojawił się dopiero w okresie zimnej wojny to można mówić, że podobną pozycję zajmowały i podobne role pełniły w starożytności, choć nie w takiej skali: Imperium Rzymskie, Imperium Aleksandra Macedońskiego czy w nowszej historii imperium Napoleona w szczytowym momencie swojej potęgi. Klasyczne postrzeganie tego terminu odnosi się do okresu po II wojnie światowej, kiedy powstał system bipolarny, na którego biegunach stały: USA i ZSSR, które posiadały status supermocarstw. Obecnie USA pretendują do tego, żeby być jedynym supermocarstwem współczesnego świata, a w niedalekiej perspektywie do tego statusu mogą pretendować i Chiny.

Z definicją pojęcia „wielkie mocarstwo” także nie ma większych problemów. Historycznie powstało ono wcześniej, niż termin „supermocarstwo”. W różnych epokach wielkimi mocarstwami Europy były: Imperium Rzymskie, Portugalia, Hiszpania, Wielka Brytania, Francja, Prusy, Austro-Węgry, Rosja itd.

Termin „regionalne mocarstwo” powstał stosunkowo niedawno. W klasyfikacji pod tym terminem rozumiemy państwo, które ma znaczenie w regionalnej skali, ale nie spełnia kryteriów wielkiego mocarstwa.

Termin „małe państwo” stosuje się do krajów, których znaczenie i terytorium nawet w regionalnym wymiarze są niewielkie¹⁰.

Należy także podkreślić, że nie sposób wyobrazić sobie istnienia mocarstwa światowego, które kontrolowałoby nieznaczny obszar. Jednakże spełnienie tego warunku nie zapewnia pozycji mocarstwowej państwu. Ani Australia, ani Kanada takiego statusu nie mają, choć są terytorialnie bardzo rozległe¹¹.

„Terytorium” w macierzy strategicznej oceniano zgodnie z poniższą skalą (tabela4).

Tabela 4. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „Terytorium”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka	Uszczegółowienie oceny w punktach	Wielkość terytorium i sojuszników (tys. km ²)	Przykłady
Supermocarstwo	8–10	Państwo kontrolujące terytorium połowy kontynentu, albo i więcej.	10 9 8	Powyżej 30 000 25 000–30 000 20 000–25 000	NATO + sojusznicy USA, NATO b. ZSRR

¹⁰ Ibidem, s. 23 i n.

¹¹ S. Otok, *Geografia polityczna*, Warszawa 2003, s. 73.

Wielkie mocarstwo	5-7	Państwo, którego powierzchnia zajmuje znaczną powierzchnię kontynentu. Może posiadać kolonie. Na tym samym kontynencie może istnieć kilka porównywalnych, a nawet większych państw	7 6 5	10 000-20 000 5 000-10 000 1 000- 5 000	Rosja, USA, Kanada, Chiny, Brazylia, Australia, Kazachstan, RPA, Argentyna, Egipt, Iran, Arabia Saudyjska
Mocarstwo regionalne	2-4	Państwo znacznie ustępujące pod względem wielkości terytorium silniejszym państwom kontynentu	4 3 2	500-000 300-500 100-300	Hiszpania, Ukraina, Francja Niemcy, Włochy, Polska Białoruś, Kirgistan, Tadżykistan
Małe państwa	1	Państwo, którego wielkość terytorium ma małe znaczenie w skali kontynentu	1	Poniżej 100	

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch in, *Globalny ranking integralnej masy 100 wiodących...*, op. cit., s. B.

Autorzy matrycy strategicznej dla określenia wskaźnika „terytorium” posługują się przede wszystkim wielkością powierzchni, gdyż jest to cecha obiektywnie porównywalna i nie wymaga subiektywnej oceny, które rodzi niebezpieczeństwo błędnej percepcji rzeczywistości.

Zasoby naturalne

Określenie statusu państwa ze względu na posiadane „zasoby naturalne” jest jedną z najbardziej złożonych kwestii. Po pierwsze, jak twierdzą autorzy modelu, związane jest to ze zmianami zachodzącymi w gospodarce i z postępem technicznym, które powodują zmiany charakteru wykorzystania zasobów naturalnych, na których opiera się gospodarka (nie ma to większego znaczenia w stosunkowo krótkich okresach). Po drugie, wykazuje się wpływ takich czynników jak: położenie geograficzne, szczególne warunki klimatyczne itd. Po trzecie, ocena zasobów uzależniona jest od emocjonalnego i subiektywne-

go postrzegania ekspertów, oceniających stan posiadania przez państwo zasobów naturalnych dlatego nie jest w pełni obiektywna¹².

W charakterze parametrów oceniających zasobowy potencjał wymienia się:

- dostępność zasobów mineralnych;
- stan gleby i zasobów ziemi;
- dostępność wody;
- specyfika klimatu;
- podatność terytorium na występowanie katastrof naturalnych;
- stan zasobów biologicznych i charakterystyka różnorodności biologicznej;
- liczba parków narodowych, ich terytorium i funkcjonalne przeznaczenie;
- wpływ człowieka na środowisko, ogólny stan ekologii.

Tabela 5. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „zasoby naturalne”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8-10	Państwo, którego rozwój narodowej gospodarki zabezpieczony jest pod względem surowcowym przez własne zasoby na poziomie 80-100%. Jest ono jednym z głównych eksporterów zasobów naturalnych dla innych państw.
Wielkie mocarstwo	5-7	Zabezpieczenie gospodarki własnymi zasobami na poziomie 50-80%
Mocarstwo regionalne	2-4	Zabezpieczenie gospodarki własnymi zasobami na poziomie 30-50%
Małe państwo	1	Zabezpieczenie gospodarki własnymi zasobami na poziomie poniżej 30%

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch in, *Globalny reiting integralnej moszczi 100 wioduszcich...*, op. cit., s. 14.

Wskazówką dla tego skomplikowanego i trudnego pomiaru jest przyjęta przez autorów matrycy strategicznej skala, przedstawiona w tabeli 5, która ocenia wielkość procentową zabezpieczenia własnej gospodarki posiadanymi zasobami.

¹² A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 23-25.

Ludność

Ludność jest jednym z fundamentalnych elementów potrzebnych do powstania i funkcjonowania państwa, jest także podstawą rozwoju gospodarczego państwa i armii. Przy ocenie znaczenia czynnika „ludność” kluczowym parametrem jest wciąż ogólna liczba ludności w kraju. Wielkość populacji jest uwzględniana w większości modeli służących pomiarowi potęgi państw, przykładem może być model Virmaniego i Sułka¹³. Waga tego czynnika została doceniona także przez Morgenthau’a i Arona. Poza liczebnością społeczeństwa demograficzną sytuację charakteryzują takie parametry jak: stan zdrowia społeczeństwa (śmiertelność, zapewnienie opieki medycznej), stopień urbanizacji czy struktura ludności według wieku i płci. Należy jednak zauważyć, że autorzy matrycy strategicznej głównie opierają się na liczbie ludności (tabela 6)

Tabela 6. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „Ludność”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka	Uszczegółowienie oceny w punktach	Liczba ludności (mln)	Przykłady
Supermocarstwo	8–10	Nie mniej niż 5% ludności świata	10 9 8	Более 1000 500–1000 300–500	Indie Chiny USA
Wielkie mocarstwo	5–7	Od 2 do 5% ludności świata	7 6 5	200–300 150–200 120–150	Indonezja, Brazylia, Rosja, Japonia, Pakistan Bangladesz
Mocarstwo regionalne	2–4	Od 0,5 do 2% ludności świata	4 3 2	80–120 50–80 30–50	Egipt, Iran Niemcy, Ukraina
Małe państwo	1	Poniżej 0,5% ludności świata	1	Poniżej 30	

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch in, *Globalny ranking integralnej mości 100 wiodących...*, op. cit., s. 16.

Dolny próg liczebności społeczeństwa dla supermocarstwa wynosi ok. 300 mln ludzi (tabela 6). Przekraczają go jedynie: Chiny i Indie. Blisko tego

¹³ M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004.

pułapu znajduje się USA, oraz zjednoczona Europa. Blisko był też ZSRR. Status wielkiego mocarstwa posiada państwo, które posiada 120–300 mln ludzi. W tym przedziale znajduje się: Rosja, Japonia, Indonezja, Brazylia, Pakistan, Bangladesz. Jednakże nie ma tu tradycyjnych wielkich mocarstw, takich jak: Niemcy (82 mln), Francja (58 mln), Wielka Brytania (55 mln). Dla regionalnych mocarstw liczebność ludności mieści się w przedziale 30–120 mln ludzi. Przykładami są: Egipt (68 mln), Iran (66 mln), Ukraina (46 mln), Niemcy, Francja, Wielka Brytania.

Gospodarka

Jednym z parametrów matrycy strategicznej jest „gospodarka”, właśnie ten wskaźnik odgrywa współcześnie szczególną rolę w określeniu pozycji państwa, o czym pisze m.in. B. Russell w swoim dziele pt. „Power”¹⁴.

Określenie znaczenia państwa w światowym systemie według czynnika „gospodarka” nie wydaje się być zadaniem trudnym. Kluczowe wyznaczniki: PKB państwa, PKB *per capita*, rezerwy złota i waluty, dług publiczny itd. Jednak z doświadczeń wynika, że do oceny potencjału gospodarczego należy podchodzić nie tylko z czysto ekonomicznego punktu widzenia. W celu scharakteryzowania gospodarki państwa zaproponowano zestaw wskaźników cząstkowych:

- wielkość produktu krajowego brutto;
- wielkość produktu narodowego brutto;
- udział państwa w gospodarce światowej;
- PKB *per capita*;
- dodatni lub ujemny bilans handlowy;
- parytet siły nabywczej waluty krajowej;
- główni partnerzy handlowi państwa.

W celu określenia charakteru gospodarki stosuje się również wskaźniki: struktura eksportu, w tym według stopnia technologicznego (wysoko-, średnio- i nisko-technologiczne produkty i usługi); struktura importu; stosunek PKB do poziomu operacji eksportowo-importowych.

Dla określenia mocy poszczególnych składników używana jest jakościowa skala gospodarczej moc państwa (tabela 7).

¹⁴ B. Russell, *Power*, London 1965, s. 82–92.

Tabela 7. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „Gospodarka”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Państwo, którego gospodarka odgrywa kluczową rolę w rozwoju światowej gospodarki.
Wielkie mocarstwo	5–7	Państwo, którego gospodarka jest w stanie żywotnie wpływać na rozwój światowej gospodarki w poszczególnych gałęziach.
Mocarstwo regionalne	2–4	Gospodarka państwa mało znacząca w skali globu, ale mająca znaczny wpływ w wymiarze regionalnym.
Małe państwo	1	Słaba, mało znacząca gospodarka.

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch in, *Globalny рейтинг integralnoj moszczi 50 wiedzucich...*, op. cit., s. 18.

Występowanie znacznej liczby kryteriów, służących określeniu gospodarczego potencjału, skłoniło autorów matrycy strategicznej do rozpatrzenia wskaźnika „gospodarka” z perspektywy „jakości życia”. Dla systematyzacji ocen zaproponowano skalę w tabeli 8¹⁵.

Tabela 8. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „jakości życia”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Wysoki poziom dochodów społeczeństwa. Wysokie standardy życia i kształcenia.
Wielkie mocarstwo	5–7	Poziom dochodów społeczeństwa, standardy życia i kształcenia znacznie wyższe od średniej światowej.
Mocarstwo regionalne	2–4	Parametry jakości życia na poziomie średniej światowej.
Małe państwo	1	Poziom jakości życia niższy od średniej światowej.

Źródło: B. N. Kuzyk, D. I. Ageev in, *Rossija w prostranstwie...*, op. cit., s. 11.

Często wskaźnik jakości życia podawany jest w kontekście ludności, jak robi to np. Clifford German, prowadzący badania nad pomiarem potęg¹⁶.

¹⁵ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 25–27.

¹⁶ C. German, *A tentative evaluation of world power*, The Journal of Conflict Resolution 1960, Vol. 4, No. 1, s. 139 i n.

W opracowaniu z 2008 roku pt. „Globalny rating integralnej mości 100 wiodących stran mira” zaproponowano tabelę 9, w której podstawą określenia wskaźnika „gospodarka” uczyniono PKB według siły nabywczej¹⁷.

Tabela 9. Określenie wskaźnika „gospodarka” za pomocą PKB PSN

Status państwa	Ocena w punktach	PKB PSN (mld dol)	Państwa odpowiadające skali
Supermocarstwo	8–10	Powyżej 5000	UE, USA, Chiny
Wielkie mocarstwo	5–7	1500–5000	Japonia, Indie, Niemcy, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Rosja, Brazylia
Mocarstwo regionalne	2–4	150–500	Korea Południowa, Kanada, Meksyk, Hiszpania
Małe państwo	1	Poniżej 100	Słowacja, Sudan, Sri – Lanka, Tunezja, Irak

Źródło: A. I. Ageev, G. Mensch in, *Globalny rating integralnej mości 100 wiodących stran mira*, op. cit., s. 19.

Nie zapominając o tym, że PKB PSN jest najlepszym odwzorowaniem rzeczywistych dochodów obywateli można przychylić się do stwierdzenia o słuszności wyboru tego właśnie sposobu liczenia PKB. Należy zauważyć, że rosyjscy uczeni poświęcają wiele miejsca zagadnieniu gospodarki, podkreślając jej kluczowy charakter.

Kultura i religia

Na pojęcie „kultury” składają się obyczaje, twórczość duchowa i materialna, wyobrażenia o przeznaczeniu człowieka, o jego stosunku do Boga i do ludzi. W ciągu wieków kształtowania się narodu na zamkniętym terytorium wytwarzają się pewne wspólne obyczaje, formy bytowania i obcowania wzajemnego. Każdy naród charakteryzuje się zespołem własnych swoistych obyczajów wyraźnie skryształizowanych, różniących się od obyczajów innych narodów¹⁸, co przeważnie wzmocnione jest odrębnością językową. Należy także podkreślić szczególną rolę religii w życiu narodu. Mimo, że w XX wieku prawie na

¹⁷ *Globalny rating integralnej mości 100 wiodących stran mira*, red. A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, Moskwa 2008, s.19.

¹⁸ S. Kasznica, *Władza*, Warszawa 1996, s. 55–60.

całym świecie nastąpiła sekularyzacja i oddzielenie kościoła od państwa to w dalszym ciągu religia występuje jako jądro duchowej sfery narodu¹⁹. Zmierzenie tego czynnika jest zadaniem złożonym, gdyż ciężko jest w sposób całkowicie obiektywny i wiarygodny zmierzyć kulturę i religię, które są niematerialnym przejawem działalności społeczeństwa. Religia jako rdzeń sfery duchowej narodu, służy jako podstawa dla rozwoju kultury w ogóle, wszystkich form świadomości społecznej, w tym między innymi i nauki.

Twórcy matrycy strategicznej dla opisanego wskaźnika wymieniają następujące składowe: wkład państwa w światową kulturę; liczba zabytków o światowym znaczeniu na terytorium kraju; liczba religijnych centrów o znaczeniu światowym i stopień ich wpływu, a także stopień harmonizacji stosunków międzynarodowych²⁰.

Odpowiedzi na pytanie do jakiej grupy państw należą państwa o danym stanie czynnika „kultura i religia” można udzielić korzystając z tabeli 10²¹.

Tabela 10. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „kultura i religia”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Państwo jest odrębną cywilizacją, której kultura określa ogólnoświatowe tendencje rozwoju, a osiągnięcia kultury doceniane są na całym świecie. Jest jednym z centrów światowej religii.
Wielkie mocarstwo	5–7	Państwo posiada kulturę rozwijającą się, która w znacznym stopniu wpływa na formowanie się światowej kultury w wielu dziedzinach. Religia ma światowe znaczenie.
Mocarstwo regionalne	2–4	Państwo dysponuje osobną, ugruntowaną wobec obcych wpływów kulturę. Jest to ważny ośrodek religijny w regionalnych granicach.
Małe państwo	1	Kultura ma lokalne, „etnograficzne” znaczenie.

Źródło: B. N. Kuzyk, A. Ageev in, *Rossija w prostranstwie...*, op. cit., s. 28.

Funkcjonując i rozwijając się w społeczeństwie kultura stanowi centrum formowania systemu norm, wartości, tradycji, nie według twardych wytycznych, a obrazów i wytycznych myślenia, socjalizacji człowieka, jego stosun-

¹⁹ A. Ageev, B.N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 28.

²⁰ A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, op. cit., s. 22–24.

²¹ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 28.

ków z innymi, z ekologicznym i technologicznym środowiskiem²². Mimo tej złożoności wskaźnika „kultura i religia” Rosjanie poradzili sobie z definiowaniem tego wskaźnika mocy państw. Punkty są przyznawane w zależności od wpływu i wkładu danego państwa w światową kulturę i religię.

Nauka i oświata

Należy zauważyć, że historia nauki — to historia tworzenia wiedzy ludzkiej. Historia techniki — to ogólnie mówiąc historia wypracowania na podstawie nauki narzędzi pracy i wojny. Historia nauki i techniki zawsze była ściśle związana z historią państw i wojen międzynarodowych²³. Potwierdzeniem tej tezy niech będzie stwierdzenie angielskiego uczonego F. Bacona — „Knowledge is Power”, czyli wiedza jest siłą, które można także przetłumaczyć wiedza jest władzą.

Wśród pomocniczych wskaźników wymieniono: stopień rozwoju technologii krytycznych w państwie w porównaniu z wiodącymi krajami świata; wielosektorowość naukowo — technicznego rozwoju państwa (prowadzi badania i odnosi sukcesy w wielu dziedzinach nauki); stopień rozwoju technologii informacyjnych; adekwatność narodowych standardów ze światowymi; analfabetyzm; obowiązek średniego kształcenia i liczba studentów na 1000 mieszkańców państwa w porównaniu z wiodącymi państwami świata²⁴.

Tabela 11. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „nauka i oświata”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Państwo jest liderem w zaawansowanych badaniach naukowych, dokonuje przełomowych odkryć prawie we wszystkich dziedzinach wiedzy, w systemie edukacyjnym pracują znani na całym świecie uczeni
Wielkie mocarstwo	5–7	Państwo prowadzi ważniejsze naukowe badania, przewyższające światowy poziom, w poszczególnych dziedzinach jego nauka i system szkolnictwa ma zauważalny wpływ na światowy stan wiedzy i rozwój.

²² A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, op. cit., s. 22–24.

²³ A. I. Dobroljubov, *Nauka i władz*, [w:] *Gasudarstviennaja władz — kak tiehnicieskaja sistiema*, Mińsk 1995, s. 36–42.

²⁴ A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, op. cit., s. 24.

Mocarstwo regionalne	2-4	Państwo chłonne na wdrażanie pionierskich naukowych badań, posiada specjalistyczne szkoły w poszczególnych dziedzinach wiedzy.
Małe państwo	1	Nauka powstaje za pomocą przejmowania jej z zewnątrz, usługi edukacyjne importuje się.

Źródło: B. N. Kuzyk, A. Ageev in, *Rossija w przestrzynie...*, op. cit., s. 29.

Wskaźnik „nauka i oświata” trudno poddaje się formalizacji, która pozwalałaby ocenić poziom rozwoju państwa w tym aspekcie. Dlatego dla specjalistycznej oceny poziomu potencjału naukowego opracowano skalę, przedstawianą w tabeli 11²⁵.

Armia (siły zbrojne)

Funkcje, role, zadania sił zbrojnych są pochodną funkcji państwa. Armia może pełnić funkcje wewnętrzne i zewnętrzne²⁶. Wewnętrzne — osiągnięcie i utrzymanie ładu społecznego w ramach państwa, zewnętrzne — osiągnięcie i utrzymanie bezpieczeństwa oraz ochrona żywotnych interesów (realizacja racji stanu) i stworzenie warunków dla rozwoju państwa²⁷. Armia jest częścią mechanizmu państwowego, który zostaje uruchomiony w stanie zagrożenia bezpieczeństwa²⁸. Często podkreśla się jednak, że wojsko nie powinno ograniczać się do zapewnienia bezpieczeństwa militarnego państwa. W jego kompetencji powinno znaleźć się także bezpieczeństwo pozamilitarne: kulturowe, społeczne, a pośrednio nawet i ekologiczne²⁹.

Dlatego siły zbrojne muszą być dobrze wyposażone, wyszkolone, muszą mieć odpowiednią motywację oraz być tak zorganizowane, aby walczyły efektywnie³⁰.

²⁵ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 29.

²⁶ B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2002, s. 101-111.

²⁷ B. Balcerowicz, *Instrumenty wojskowe w polityce państwa*, [w:] *Państwo w teorii i stosunkach międzynarodowych*, red. M. Sułek, J. Simonides, Warszawa 2009, s. 117.

²⁸ Z. Trejnis, *Armia elementem struktury aparatu państwowego*, [w:] *Siły zbrojne w państwie demokratycznym i autorytarnym*, Warszawa 1997, s. 42-46.

²⁹ *Janusowe oblicza bezpieczeństwa we współczesnym świecie*, [w:] *Wojsko wobec wyzwań współczesnego świata*, red. M. Cieślarczyk, A. Dębska, część I, Warszawa 2005, s. 11-114.

³⁰ Z. Trejnis, op. cit., s. 42-46.

Poziom rozwoju komponentu państwa jakim jest „armia” (siły zbrojne) we współczesnych warunkach można określić na podstawie:

- liczebności w ich strukturze sił jądrowych, morskich, lądowych i powietrznych, liczby głowic, stopnia zgodności standardów systemów uzbrojenia ze światowymi;
- stopnia rozwoju sił ogólnego przeznaczenia, które definiowane są przez: ich liczebność, strukturę organizacyjną, jakość personelu (poborowych, kontraktowanych wojskowych, korpusu oficerskiego), technologiczne wyposażenie i stopień amortyzacyjnego zużycia;
- postawy współczesnego pokolenia;
- rozwoju systemów dowodzenia i łączności, które faktycznie określają możliwości funkcjonowania sił zbrojnych w charakterze jednolitego bojowego systemu: stopień wykorzystania współczesnych technologii informacyjnych; jakość używanych systemów dowodzenia i łączności; ilość i stopień wyposażenia sił zbrojnych w sprzęt precyzyjnego podejścia.

Siłom zbrojnym supermocarstwa stawia się następujące wymagania:

- produkcja większości UiSW (uzbrojenie i sprzęt wojskowy);
- posiadanie broni jądrowej, międzykontynentalnych rakiet balistycznych przy ogólnej liczbie jądrowych głowic bojowych nie mniej niż 1000–1500 jednostek;
- liczebność sił zbrojnych powyżej 2 mln ludzi;
- możliwość masowego wykorzystania systemów precyzyjnego rażenia;
- wyposażenie w nowoczesne systemy zarządzania i łączności.

W pełnym słowa tego znaczeniu poziomowi supermocarstwa współcześnie odpowiadają tylko USA. Choć, jak twierdzą autorzy matrycy, blisko jest też Rosja, mimo że w znacznym stopniu odstaje od USA, w aspekcie: liczebności sił zbrojnych, wyposażenia w nowoczesne systemy, nowoczesnych systemów dowodzenia i łączności.

Wielkie mocarstwa według czynnika „sił zbrojnych” charakteryzują się mniejszą liczbą posiadanych głowic nuklearnych (ok. 100–500 sztuk), występują odstępstwa od supermocarstwa w rozwoju systemu dowodzenia i łączności, możliwość stosowania broni precyzyjnego rażenia tylko w ograniczonym zakresie. W takich krajach, może nie występować krajowa produkcja niektórych kluczowych systemów broni³¹ (np. bombowców strategicznych,

³¹ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 30.

samolotów AWACS, nowoczesnych lotniskowców, okrętów podwodnych wyposażonych w siły jądrowe, i innych okrętów wojennych).

Wojskowe regionalne mocarstwo, co do zasady, nie ma broni jądrowej, środków jej przenoszenia, i znacznie pozostaje w tyle jeżeli chodzi o rozwój systemów dowodzenia i łączności, a większość broni pochodzi z importu³².

Państwo małe zupełnie ustępuje w tym aspekcie swoim sąsiadom i nie odgrywa praktycznie żadnej roli³³.

Tabela 12. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „Siły zbrojne”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Siły zbrojne państwa mają decydujące znaczenie dla formułowania światowego układu sił.
Wielkie mocarstwo	5–7	Armia państwa ma duże znaczenie w światowym układzie sił i ma duży wpływ na państwa na swoim kontynencie.
Mocarstwo regionalne	2–4	Państwo ma znaczny wpływ na układ sił w jednym regionie.
Małe państwo	1	Państwo ustępuje siłą swoim sąsiadom w regionie.

Źródło: B. N. Kuzyk, A. Ageev in, *Rosja w przestrzynie...*, op. cit., s. 30.

Autorzy rosyjskiej metody matrycy strategicznej docenili wśród wskaźników sił zbrojnych: stopień zaawansowania technologicznego posiadanej broni, zasoby logistyczne, stopień wyszkolenia żołnierzy czy też środki przeznaczone na badania i rozwój³⁴. Według B. Balcerowicza, zmieniła się hierarchia znaczenia poszczególnych elementów składowych armii. Liczy się możliwość „projekcji własnej siły”, wykorzystanie nowych technologii, możliwość udziału w operacjach międzynarodowych, a zatem stopień transformacji własnej armii, a nie ilość posiadanych czołgów czy rezerwistów³⁵.

Jedną z miar siły militarnej są wydatki wojskowe ukazujące wielkość funduszy przeznaczanych przez państwo na armię, administrację rządową

³² A. Ageev, G. Mensch, R. Matthews, op. cit., s. 25 i n.

³³ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O.W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 31.

³⁴ L. Porębski, *Militarne aspekty światowego układu sił*, [w:] *Konflikty współczesnego świata 1*, red. R. Borkowski, Kraków 2003, s. 76.

³⁵ B. Balcerowicz, *Powrót siły*, Rocznik Strategiczny 2006/2007, s. 15.

zajmującą się kwestiami obronnymi, siły paramilitarne i aktywność wojskową w kosmosie, a także pomoc wojskową dla innych państw³⁶. Ocenia się zarówno globalną wysokość wydatków wojskowych państwa, jak też stopę wydatków wojskowych (udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym). Im większa stopa wydatków wojskowych tym większe znaczenie państwo przypisuje sile militarnej³⁷.

W niektórych przypadkach trudno jest zdobyć wiarygodne dane na temat wydatków wojskowych bo są one tajne³⁸, należy zatem podejść do nich z pewnym dystansem. Kluczową kwestią jest dysponowanie bronią nuklearną, będącą szczególnym atrybutem mocarstwowości³⁹. Zwłaszcza, że siły zbrojne, poza podstawowymi funkcjami — ofensywną i defensywną, pełnią także rolę odstraszenia⁴⁰.

Polityka zagraniczna

Czynnik „polityki zagranicznej” dość mocno związany jest ze wskaźnikiem jakości rządu i jest do niego podobny. W rzeczywistości jest to jeden z jego elementów. Polityka zagraniczna jest elementem, który posiada własną wewnętrzną logikę, jest zależny od zawartych umów/obranych kierunków sprzed wielu lat, a nawet wieków. Innymi słowy, rzecz idzie o dużą zależność czynnika od warunków początkowych. Wydzielenie tego parametru jako samodzielnego wskaźnika jest ważne z punktu widzenia oceny harmonijnego rozwoju wszystkich elementów potęgi państwa⁴¹.

Polityka zagraniczna jest realizacją interesów państwa, które można podzielić na: egzystencjonalne, koegzystencjonalne (współpraca, pozycja, rola), funkcjonalne (związane ze środkami i metodami osiągnięcia celów). Głównym celem polityki zagranicznej jest: wzrost siły, bezpieczeństwa, pozycji międzynarodowej i prestiżu państwa, kształtowanie oraz optymalizacja reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego⁴². Środkami polityki zagranicz-

³⁶ Definicja wydatków wojskowych SIPRI: http://www.sipri.org/contents/milap/milex/mex_definition.html [odczyt z dn. 12.08.2011]

³⁷ Por. M. Sułek, op. cit., s. 104 i n.

³⁸ Ibidem., s. 108.

³⁹ Por. B. Balcerowicz, *Powrót siły...*, s. 15.

⁴⁰ Por. J. Stefanowicz, op. cit., s. 105.

⁴¹ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W. Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B.A. Miasoiedov, op. cit., s. 31.

⁴² *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2005, s. 48–58.

nej państwa są narzędzia: polityczne (dyplomacja), wojskowe (zakaz wojny, środki pokojowego załatwiania sporów) i ekonomiczne (KNU, polityka celna, ograniczenia importu, pomoc rozwojowa)⁴³.

Parametry określające czynnik „polityka zagraniczna”: wynikowość/uwarunkowania polityki zagranicznej; konsekwencja polityki zagranicznej; adekwatność polityki zagranicznej do żywotnych interesów narodowych. Priorytety polityki zagranicznej odpowiadają interesom narodowym gdy zabezpieczają: wzrost potencjału gospodarczego państwa; zachowanie lub pomnożenie terytorium do granic strefy wpływów; przewyciężenie kryzysów i polepszenie geopolitycznego położenia państwa; ofensywna (aktywna) polityka zagraniczna dla realizacji interesów narodowych; efektywność polityki zagranicznej⁴⁴.

W tabeli 13 przedstawiono kryteria dla poszczególnych grup państw w zakresie polityki zagranicznej⁴⁵.

Tabela 13. Określenie statusu państwa za pomocą wskaźnika „Polityka zagraniczna”

Status państwa	Ocena w punktach	Charakterystyka
Supermocarstwo	8–10	Państwo, odgrywające kluczową rolę w kilku regionach i dominujące nad znaczną częścią znanego świata
Wielkie mocarstwo	5–7	Państwo, odgrywające kluczową rolę w kilku regionach, ale nie dysponujące absolutną hegemonią siły, ze względu na istnienie innych, porównywalnych z nim ośrodków siły
Mocarstwo regionalne	2–4	Państwo, wykazujące znaczny wpływ na równowagę sił w jednym regionie.
Małe państwo	1	Państwo, ustępujące pod względem siły swoim sąsiadom w regionie i w zasadzie zależne od nich.

Źródło: B. N. Kuzyk, A. Ageev in, *Rossija w przestrzynie...*, op. cit., s. 32.

Autorzy matrycy strategicznej za kluczowe kryterium uznali posiadaną strefę wpływów i stopień niezależności od innych jednostek politycznych, czyli pochodną celów, środków, a przede wszystkim jakości prowadzonej przez państwo polityki zagranicznej.

⁴³ *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, red. G. Michałowska, Warszawa 1999, s. 174 i n.

⁴⁴ A. Ageev, G. Mensch, *R. Matthews*, op. cit., s. 26.

⁴⁵ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 31.

Zastosowanie metody matrycy strategicznej na przykładzie

W praktyce zastosowanie metody matrycy strategicznej polega na określe-
niu wartości punktowych dla dziewięciu parametrów dla poszczególnych
państw, tak jak to przedstawiono w tabeli 14.

Tabela 14. Porównanie wskaźników USA ze wskaźnikami Rosji — matryca strategiczna

Wskaźniki USA — Rosja w 2008 r.									
	Rządzenie	Terytorium	Zasoby naturalne	Ludność	Gospodarka	Kultura i religia	Nauka i oświata	Armia	Polityka zagraniczna
USA	7,9	9,6	6,1	7,8	9	8	8,6	9	9
Rosja	5,3	7,1	7	5	5	6	5	7	5

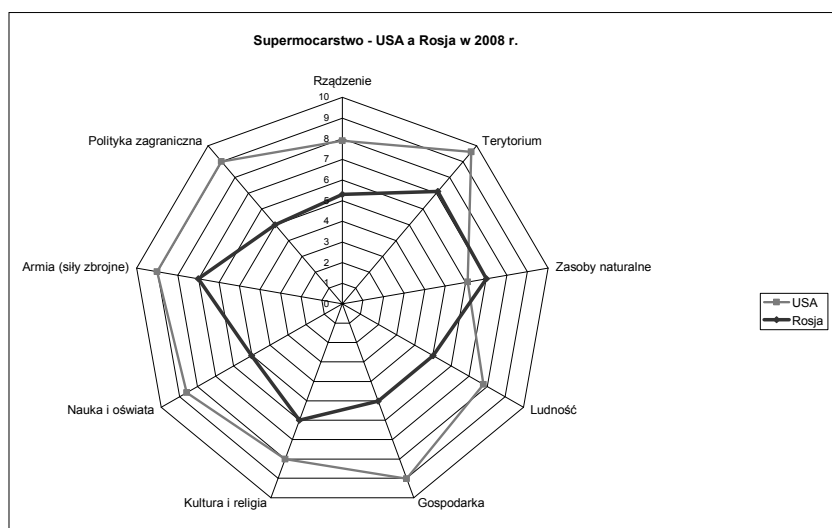
Źródło: opracowanie własne na podstawie A. I. Ageev in, *Globalny rating integralnej moszczy 100 wioduszczych . . .*, op. cit., s. 48 i 131.

USA ustępuje Rosji jedynie w aspekcie zasobów naturalnych. Wszystkie inne wartości wskaźników są znacznie wyższe. Największa różnica, sięgająca aż 4 punktów dotyczy „gospodarki” i „polityki zagranicznej”.

Następnym krokiem jest graficzne przedstawienie wyników na grafie, co w rezultacie daje nam graficzny obraz potęgi obu krajów, ich wartości i profilu. Daje nam to możliwość oceny każdego państwa z osobna, jak i porównywanie ich między sobą,

Ogólny wskaźnik mocy USA oceniono na 8,33, co w porównaniu ze wskaźnikiem Rosji na poziomie 5,82 pokazuje ich bardzo dużą różnicę potencjałów. USA jako jedyne z badanych państw zostało zaliczone do grupy „supermocarstwo” na poziomie niżej średniego, podczas gdy Rosja znalazła się w grupie „wielkich mocarstw” powyżej średniego.

Wykres 2. Porównanie Rosji z USA

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. I. Ageev in, *Globalny rating integralnej moszki 100 wiedzszich...*, op. cit.

Znaczenie matrycy strategicznej

Powstanie matrycy strategicznej — wieloczynnikowej analizy — ma swoje źródła, jak twierdzą jej autorzy, w założeniu, że rozwój państwa następuje pod wpływem całego spektrum czynników. Czynniki te pogrupowane są w duże zbiory, z których każdy warunkowo przedstawiany jest za pomocą jednego czynnika, który wyraża zintegrowany wpływ na rozwój systemu wszystkich zmiennych zbioru⁴⁶.

Matryca strategiczna, jak twierdzą jej autorzy, jest jednym z najważniejszych elementów teorii strategicznego rządzenia, a także planowania. Najważniejsze pojęcia, opisujące proces strategicznego rządzenia — to stan systemu i proces przejścia od jednego stanu do drugiego. Stan systemu jest efektem procesu historycznego, definiowanego jako wrodzone i nabyte właściwości, które uległy zmianie w procesie rozwoju i pod wpływem nacisku ze strony środowiska zewnętrznego, własnego określonego celu i własnych

⁴⁶ Ibidem.

potrzeb ewolucji. Ewolucja systemu następuje pod wpływem czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Istnieją cztery odmiany stanu systemu. Strefa R (1) — stan istniejący; Strefa R (2) — to strefa możliwych i praktycznie osiągalnych stanów; Strefa R (3) — to strefa stanów możliwych, ale w danych warunkach nieosiągalnych oraz Strefa R (4) — to strefa stanów, znajdujących się poza horyzontami wyobraźni. Zmiana stanów pojawia się jako rezultat złożonego, nieliniowego współdziałania wewnętrznych i zewnętrznych zmiennych. Strategiczne decyzje określają kierunki przejścia od jednego stanu do innego, ograniczenia wpływają na czas i skalę tych przejść. W zależności od kategorii początkowych stanów i od stanów po nich następujących można wydzielić cztery typy tendencji :

- przejścia w ramach istniejącego systemu ($T1 \leftrightarrow T1$);
- realnie wykonalne przejścia przy danym stanie systemu ($T1 \rightarrow T2$);
- próby przejścia w racjonalnie nieosiągalne stany przy danych warunkach i możliwościach systemu ($T1 \rightarrow T3$) — ta klasa sytuacji związana jest z fazowymi przejściami w ewolucji systemów, dającymi możliwość w pewnych momentach na realizację scenariuszy, które pierwotnie wydawały się nierealne;
- działania, które mogą doprowadzić do stanów, znajdujących się poza zasięgiem wyobraźni ($T1 \rightarrow T4$).

Wybór kierunku często jednak jest przypadkowy i nieprzemyślany. Zatem w jakim stopniu uświadomimy sobie jego celowość, tym większe szanse są na to, aby dały one mocne podstawy do trafnego prognozowania. Sukces strategii zależy jednak nie tylko od uzasadnionego charakteru strategicznych decyzji (naturalne prawa ewolucji), ale i od sztuki rządzenia, intuicji, harmonii motywacji uczestników procesu itd. Źródłem wyborów strategicznych kierunków mogą być tak przypadkowe jak i inne wydarzenia: motywy walki o władzę, nowe idee, religijne impulsy, zmiany technologii, popytu albo produkcyjnych możliwości, napór konkurencji. W równym stopniu mogą to być: utopie, iluzje, fantazje, chęć osiągnięcia korzyści czy głupota. W każdym razie następuje nieuzasadnione roztrwonienie zasobów, co w konsekwencji może nawet doprowadzić do zagłady samych systemów⁴⁷.

Wszystko to ważne jest dla zrozumienia potrzeby tworzenia matryc strategicznych — czynniki zawarte w matrycy strategicznej, jak i sama ma-

⁴⁷ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W. Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 15-17.

tryca dają podstawy do określenia pozycji państwa. Wieloczynnikowy model pozwala określić w jakiej kondycji jest państwo i jakie są wartości poszczególnych wskaźników mocy państwa. Rozwój jednych czynników przy niedorozwoju innych stwarza ryzyko destabilizacji systemu. Najlepszym modelem rozwoju państwa z dotychczas znanych jest model, którego przedstawienie graficzne jest dziewięciokątem wpisanym w okrąg — o równych bokach i w miarę możliwości z jak najbardziej rozwiniętymi czynnikami jego mocy⁴⁸.

Graficzne przedstawienie elementów potencjału państwa daje możliwość odczytania i interpretacji każdego z czynników osobno, jak i syntetycznego spojrzenia na wszystkie razem. Za pomocą matrycy strategicznej przedstawiany jest historyczny cykl przemian danego systemu, który jest zestawieniem czynników i wydarzeń, w których uczestniczył i uczestniczy system. Metoda ta pozwala nie tylko zestawić dane podczas życia danego systemu, ale także pokazać państwo jako dynamiczny system. Ponadto, zastosowanie matrycy strategicznej neutralizuje efekt nieporównywalności wskaźników takich jak: kultura i religia, czy nauka i oświata. Poza tym, uwiadcza się zależność dynamiki rozwoju kraju od polityki i światowej gospodarki (ogólna otwartość, stopień zależności od zewnątrz, kierunki rozwoju i światowe cykle koniunktury)⁴⁹.

Metoda matrycy strategicznej może być także wykorzystywana do celów prognostycznych. Przy prognozowaniu zmian pozycji państwa metodologia matrycy opiera się na metodzie scenariuszy, która pozwala opisać różne hipotetyczne warianty zmian jako systemu wzajemnie powiązanych zjawisk. Tak, dla prognozy rozwoju międzynarodowej sytuacji rozpatruje się cztery scenariusze: „Twarda globalizacja”, „Umiarkowana globalizacja”, „Regionalizacja”, w ramach której rozpatruje się dwa scenariusze — „pozytywny” i „negatywny”, i scenariusz „Chaos”. Wyżej wymienione scenariusze stały się podstawą do prognozowania perspektyw rozwoju międzynarodowych stosunków, stosunków między państwami i innymi podmiotami stosunków międzynarodowych, a także dla oceny dynamiki zmian pozycji międzynarodowej państw.

Matryca strategiczna przedstawiona za pomocą enneagramu może zatem służyć decydom, odpowiadającym za przyjmowanie strategicznych decyzji, jako sposób strukturyzacji danych. Dostarcza ona również informa-

⁴⁸ A. Ageev, G. Mensch, *R. Matthews*, op. cit., s. 6.

⁴⁹ A. Ageev, B. N. Kuzyk, O. W. Dobroczieiev, B. W. Kuroiedov, B. A. Miasoiedov, op. cit., s. 20 i n.

cji o stanie kierowanych systemów i o kierunkach ich zmian, jak i o praktycznych podejściach do opracowania i realizacji strategii. Współcześnie stopień dopracowania metodologii wieloczynnikowej analizy — matrycy strategicznej — pozwala mówić o jej uniwersalnym charakterze, ponieważ można ją stosować do badań stopnia rozwoju państw w różne okresy historyczne, a ponad to w oparciu o nią można prognozować⁵⁰. ♦

The strategic matrix method

Russian multi-factorial strategic matrix method is a method of presenting the power of the State. The authors of the model are: N. Kondratiev, P. Sorokin, I. Prigogine. Research on the power of the states using this method are conducted by following Russian centres: Międzynarodowa Liga Zarządzania Strategicznego (MSLU), Instytut Strategii Gospodarczych (INES) i Międzynarodowa Akademia Badań nad Przyszłością (MAIB).

Nine permanent factors determining power were selected: governance (management), territory, natural resources, population, economy, culture and religion, science and education, the army (armed forces), and foreign policy. It is a model that is used for the presentation and the prediction of the power of the states. Its advantage is the graphical presentation of the power, which gives one ability to compare the power of different states, as well as the same state in different historical periods.

⁵⁰ Ibidem.

